

УДК 378.064.2

КРИТЕРІЇ ЗРІЛОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СИСТЕМІ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН «ПЕДАГОГ–СТУДЕНТ»

Мар'ян Степуляк

*Люблінський Католицький Університет Івана Павла II
Рацлавіцькі алеї, 14, 20-950 Люблін, Польща*

Узагальнено підходи до розуміння поняття “спілкування”, “міжособистісна комунікація”, “зріла комунікація”. Виокремлено критерії “зрілої комунікації” в системі міжособистісних взаємин “педагог-студент”: особистісну свободу, відкритість, партнерську взаємодію між суб'єктами педагогічного процесу.

Ключові слова: спілкування, комунікація, зріла комунікація, особистісна свобода, відкритість педагога, партнерські взаємини.

Значущість проблеми ефективної міжособистісної комунікації в системі педагогічної взаємин “педагог-студент” є очевидною. У професійному арсеналі педагогів є чимало методичних прийомів, методів та методик спілкування, які дають змогу налагодити позитивні, психологічно обґрунтовані міжособистісні взаємини “педагог-студент”. Одне із важливих завдань педагога – найкраще вибудувати комунікацію зі своїми вихованцями, сформувати толерантні стосунки, взаємоповагу, взаємопідтримку та солідарність між юнаками та дівчатами.

Підґрунтя теорії комунікації було створено філософами та лінгвістами (Н. Вінер, Л. Вітгенштайн, Ф. де Сосюр, Ю. Хабермас, К. Шеннон). Надалі науковці довели вирішальну роль комунікації для самовизначення, самореалізації людини (Ю. Лотман, Ч. Кулі, Дж. Мід, Дж. Хоманс, К. Ясперс). Дослідники теорії комунікації (В. Буряк, М. Балдеггер, Л. Баркер, В. Вишняков, М. Громкова, Р. Дафт, М. Квасніша, М. Молоканов, Л. Ситниченко, Г. Ласуелл, М. Мескон та інші) акцентували на моделюванні процесу обміну інформацією, визначивши його складники, особливості організації, обґрунтували закономірності й принципи комунікації.

Існують численні дослідження науковців (В. Буряк, В. Вишняков, Н. Волкова, М. Громкова, М. Молоканов, Л. Ситниченко, С. Мусатов та ін.), присвячених проблемам комунікації, зокрема, між викладачем та студентом у вищій школі, особливостям впливу педагога на своїх студентів, впливу взаємостосунків викладача зі студентами на особистісне становлення майбутніх фахівців. Вони з'ясували, що взаємини педагогів та студентів характеризуються певною структурою, елементами якої є мотивація

(взаємний інтерес учасників педагогічної взаємодії, потреба у взаєминах), взаємопізнання (сприйняття та оцінка особистості іншого, саморефлексія, усвідомлення проблем взаємин, уявлення про оптимальні взаємини), емоції та почуття (задоволеність або невдоволеність взаєминами, відчуття психологічного комфорту чи дискомфорту, напруженості), тип поведінки (стиль педагогічного спілкування, засоби взаємовпливу, налагоджування взаємин тощо).

У своїх працях дослідники Я. Коломинський, А. Мудрик, М. Обозов, А. Рейан, Т. Равчина, Н. Гапон та інші зауважили небезпеку схематизованого розуміння педагогом сутності навчально-виховних аспектів взаємин із студентами. У цьому сенсі необхідною є не лише виважена, психологічно обґрунтована та зріла комунікація, а й реалізація оберненого зв'язку зі студентами, готовність педагога сприйняти думки студентів стосовно якості міжособистісної комунікації та реалій їхніх взаємин. Це зумовлює актуальність обраної теми нашого дослідження.

Мета статті – розкрити сутність понять “спілкування”, “педагогічна комунікація” та розглянути критерії, які визначають зрілу комунікацію між учасниками педагогічної взаємодії.

У найбільш загальному значенні “комунікація” означає спілкування. Спілкування має різні тлумачення в психологічній літературі. Зокрема, спілкування розглядають як особливий вид діяльності. Адже будь-який різновид або форма людської діяльності виявляються через спілкування, й навпаки. Спілкування розглядають також як специфічну соціальну форму інформаційного зв'язку; як форму взаємодії суб'єктів; як процес міжособистісної взаємодії; як обмін думками, почуттями й переживаннями; як універсальну реальність буття людини, зумовлену різноманітними формами людських стосунків. У найбільш загальному розумінні спілкування – це спектр зв'язків і взаємодій людей у процесі духовного і матеріального виробництва, спосіб формування, розвитку, реалізації та регуляції соціальних відносин і психологічних особливостей окремої людини, що здійснюється через безпосередні чи опосередковані контакти, в які вступають особистості та групи.

Структурна модель спілкування містить три взаємопов'язані сторони: комунікативна (обмін інформацією між учасниками взаємодії), інтерактивна (організація процесу взаємодії між учасниками, тобто обмін не лише думками, знаннями, а й діями) та перцептивна (процес сприймання й пізнання партнерами один одного, налагодження взаєморозуміння). У більш вузькому значенні комунікація (лат. *communico* – спілкуюсь із кимось) є процесом обміну інформацією, що передбачає її отримання, уточнення, перероблення, передавання, обговорення. У міжособистісних взаєминах комунікація пов'язана зі складними процесами: хто є комунікатор, який його

зміст повідомлення, яким каналом передається інформація, якою є аудиторія, якими є умови ефективного переконання тощо [1, s. 15].

Кінцевою метою комунікації зазвичай є переконання. Воно є компонентом світогляду особистості, що спонукає її діяти відповідно до власного досвіду та цінностей. Інше значення переконання – це метод організованого, свідомого соціально-психологічного впливу на свідомість людини, за допомогою апеляцій до суджень та логіки, який спонукає діяти. Переконання слугує цілям перетворення повідомлюваної інформації в систему уявлень та установок особистості. У сучасному світі глобальних систем масової комунікації людина неминуче потрапляє під її могутні інформаційні потоки. Зусилля, які докладають для того, щоб переконати людей в чому-небудь, деколи бувають шкідливими, а деколи – благородними, деколи – ефективними, а деколи – марними. Переконання усюдишуче: воно в повчаннях батьків, педагогів, релігії, політиці, торгівлі тощо.

Педагогічна комунікація – організація навчально-виховної діяльності на основі сприйняття, засвоєння, використання й передачі інформації з різних джерел. Найбільш важливою ланкою в концепції педагогічних взаємин є поняття “міжособистісна комунікація”. Тут комунікацію треба розглядати як процес передання інформації. Під час процесу комунікації педагог повідомляє певну інформацію за допомогою певного каналу (аудіального, візуального) студентові, на якого ця інформація повинна впливати (формуванню нових знань, впливати на зміну його дій, життєвих позицій або поглядів) [3, s. 151]. Однак комунікація містить і перцептивний аспект. У той самий час, коли передається інформація, відправник і одержувач взаємодіють між собою, виникає ефект (*feed - back*), тобто зворотний зв'язок.

Є чимало визначень поняття міжособової комунікації. Науковець З. Нецкі зауважує, що комунікація є безпосереднім обміном вербальними та невербальними знаками (символами), які учасники безперервно інтерпретують [5, s. 43]. У цьому випадку головною складовою процесу комунікації є намір. Наступна дефініція процесу комунікації акцентує на багатозначності того, що зазвичай вважається носієм інформації – слова та жесту.

Отже, комунікація – це видозміна структури простору в полі сприйняття одержувача. Щоб адекватно сприйняти інформацію, комунікації розглядають як загадку, яку задають одержувачеві відправником. Підказати її відгадку зможе взаємне пізнання учасників комунікації.

Важливі складові міжособистісної комунікації, які вивчали соціальні психологи: “комунікатор”; повідомлення; спосіб передання повідомлення; аудиторія. Психологи довели, що сприйняття інформації залежить від кредитності джерела інформації. Кредитний комунікатор – це той, який сприймається компетентним та надійним, тобто йому можна довіряти. Одним

із компонентів кредитності комунікатора (наприклад, педагога) є його компетентність. Ще одним компонентом кредитності (довіри) є надійність. Студенти більше довіряють педагогові, коли той висловлює обґрунтовані думки, має власний погляд, немає наміру переконати лише у своїй правоті.

Міжособистісні стосунки між співрозмовниками створюють основний контекст, в якому особи можуть обмінюватися своїми інтерпретаціями актів комунікації. На інтерпретацію висловлювань співрозмовника впливає принаймні чотири типи контекстів [5, s. 150]. Перший – це лінгвістичний контекст. Йдеться про те, наскільки зрозумілою студентам є нова інформація, яку подає педагог. Сюди відносять також уміння викладача чітко формулювати думки, обирати адекватний темп, гучність та емоційність викладу інформації. Другий контекст – інструментальний. Йдеться про те, наскільки адекватно педагог використовує невербальні символи комунікації (жести, міміку) та як їх прочитає студент. Наприклад, піднята рука під час голосування й така сама піднята рука під час уроку мають цілком різне значення. Наступним є міжособистісний контекст. Цей тип контексту є найважливішим для поточної інтерпретації висловлювань. Він означає взяття до уваги індивідуально-типологічних та особистісних особливостей (стать, темперамент, характер, релігійність тощо) студентів у процесі комунікації. І останнім, четвертим, контекстом є культуральний. Йдеться про те, що педагог у процесі міжособистісної комунікації зі студентами ґрунтується на актуальних для певної країни культурних зразках, нормах та способах подання інформації. Зрозуміло, що може виникнути комунікативний дисонанс, коли студент є іноземцем, і поки не збагнув специфіку нового культурного середовища [5, s. 150].

Польський науковець А. Янушевський звертається до контексту міжособистісної комунікації. Він вважає, що оптимальний процес комунікації має відбуватися в діалогічній формі [2, s. 64]. Діалог як форма комунікації передбачає досягнення консенсусу за допомогою педагогічної бесіди, індивідуальної розмови зі студентом. Ця форма передбачає також пошук того, в чому педагог і студент подібні у своїх поглядах. Також вона передбачає турботу педагога про почуття особистої гідності співрозмовника та терпимість до його поглядів.

Інший польський дослідник А. Томкевич описує комунікацію з позицій трансактного аналізу (теорія Е. Берна). Зокрема він акцентує на тому, що бар'єри та конфлікти комунікації з'являються від невідповідності его-станів психіки (“дорослий”, “дитина”, “батьки”) учасників взаємодії. Тут метою аналізу міжособистісної комунікації в ситуації педагогічної взаємодії має бути пізнання якості та типу таких трансакцій. Аналіз дає можливість також розгледіти джерела й причини педагогічних конфліктів, а також запобігти їм [7, s. 315]. Відмінний від попередніх підхід до аналізу міжособистісної

комунікації пропонує Е. Суяк [6, s. 29]. Він висловлює думку, що комунікативне повідомлення містить такі елементи: змістовий і матеріальний, тему висловлювання; ставлення комунікатора до самого себе; ставлення комунікатора до адресата; ставлення комунікатора до повідомлення; заклик (часто приховане бажання або сподівання).

Значною характеристикою міжособистісної комунікації є її зрілість. Психологи тривалий час працювали над концепцією собистісної зрілості та чинниками її формування. Особистісна зрілість є феноменом самодетермінації, у кризових ситуаціях вона забезпечує людині можливість вибору моральних цінностей як пріоритетних. Зрілу особистість характеризують десять рис (диспозицій): відповідальність, децентрація, глибина переживань (зокрема релігійних), життєва філософія, толерантність, автономність, контактність, самоприйняття, креативність, синергійність. Серед них автономність та спрямованість на себе є дуже важливими рисами, які витворюють зрілу особистість. Спрямованість на себе забезпечує зрілій особистості можливість створювати, опираючись на Божих заповідях, власну систему цінностей, дотримуватися її, неупереджено сприймати інформацію і створювати власне розуміння світу.

Одним із джерел формування зрілої особистості є зріла педагогічна комунікація. Тому особливо важливо розглянути критерії зрілої комунікації в контексті міжособистісних взаємин “педагог-студент”. Першим критерієм зрілої комунікації є відкритість кожного із суб’єктів педагогічної взаємодії. Відкритість педагога тут є поштовхом до інформативного, доброзичливого контакту зі студентом. Ілюстрацією такої доброзичливості комунікатора є людина з відкритими долонями, які символізують добрі наміри та довіру до співрозмовників. Протилежну ситуацію ілюструють стислі кулаки, вони символізують закриті стосунки. Такі стосунки характеризуються потенційним неприйняттям, внутрішньою агресією, страхом бути незрозумілим тощо. Відкритість педагога означає, що він готовий до діалогу, обговорення проблеми. Другим важливим критерієм зрілої комунікації є свобода думки кожного в суб’єктів педагогічної взаємодії. Ця внутрішня свобода власних думок є непорушною і будь-хто інший не має права втручатися в цю сферу за будь-яких умов. У практичному вимірі внутрішня свобода означає відсутність прямих (фізична сила, покарання тощо) чи непрямих форм примусу людини, коли вона поставлена перед вибором зрадити власні переконання під певним зовнішнім примусом. Третім критерієм зрілої комунікації, у якій формується зріла особистість, є партнерство [4, s. 315]. Педагогіка партнерства – це практична основа гуманоцентричної переорієнтації усєї системи міжособистісної комунікації у вищій школі. Основа цього партнерства – внутрішній світ молоді людини. Ініціатива у партнерстві, співробітництві лише формально, з організаційного

погляду, належить педагогові. Реально її зміст визначається студентом. Це є запорукою того, що партнерство не буде формально нав'язаним педагогом.

Отже, аналіз наукових позицій багатьох авторів засвідчує, що оптимальний процес комунікації в системі “педагог-студент” має відбуватися не в односкерованій, лінійній формі, а в діалогічній (полілогічній) формі взаємодії. На нашу думку, результативним підходом до розуміння глибинних проблем комунікації в системі “педагог-студент” є трансактний аналіз. Він дає змогу розгледіти джерела й причини комунікативних бар'єрів, педагогічних конфліктів та запобігати їм. Умовою професійного становлення та духовного розвитку студенської молоді є зрілість міжособистісної комунікації в системі педагогічних взаємин “педагог-студент”. Критеріями зрілості міжособистісної комунікації є відкритість, свобода учасників процесу навчання та виховання, а також партнерські взаємини педагога зі студентами.

-
1. Głodowski W. Komunikowanie interpersonalne. – Warszawa, 2001.
 2. Januszewski A. Pierwotne i wtórne źródła informacji w komunikacji interpersonalnej / A. Januszewski, P. Oleś, T. Witkowski (red.) // Wykłady z psychologii w KUL. T. 7. – Lublin, 1994.
 3. Jaworski R. Psychologiczna analiza religijności w perspektywie komunikacji interpersonalnej // Studia Psychologia UKSW. – 2002. – N 3. – S. 149–155.
 4. Kropiewski Z. Dojrzałość relacji międzyludzkich // Pastores. – 2005. – N 3. – S. 315–328.
 5. Nęcki Z. Komunikacja interpersonalna / W. Szewczuk (red.) // Encyklopedia psychologiczna. – Warszawa, 1998.
 6. Sujak E. Psychologia komunikacji na usługach kierownictwa duchowego // Życie Duchowe. – 1995. – N 1 (2). – S. 29 – 39.
 7. Tomkiewicz A. Analiza transakcyjna a doświadczenie religijne // Summarius. 1982-1983. – N 11–12. – S. 315–322.

**CRITERIA OF COMPETENT COMMUNICATION IN THE SYSTEM OF
“TEACHER-STUDENT” INTERPERSONAL RELATIONSHIPS****Marian Stepuliak***Ivan Pavlo II Catholic University of Lublin
Ratslavski avenues, 14, 20-950 Lublin, Poland*

The author systematizes the approaches to interpreting the concepts of “communication”, “interpersonal communication”, “competent communication”. He outlines the criteria of competent communication in the system of “teacher-student” interpersonal relationships: personal freedom, openness, partnership of educational process subjects.

Key words: intercourse, communication, competent communication, personal freedom, teacher’s openness, partnership.

**КРИТЕРИИ ЗРЕЛОЙ КОММУНИКАЦИИ В СИСТЕМЕ
МЕЖЛИЧНОСНЫХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ «ПЕДАГОГ-СТУДЕНТ»****Марьян Степуляк***Люблинский Католицкий Университет Ивана Павла II
Рацлавские аллеи, 14, 20-950 Люблин, Польша*

Обобщены подходы к пониманию понятия “общение”, “межличностная коммуникация”, “зрелая коммуникация”. Выделены критерии “зрелой коммуникации” в системе межличностных взаимоотношений “педагог-студент”: личностная свобода, открытость, партнерское взаимодействие между субъектами педагогического процесса.

Ключевые слова: общение, коммуникация, зрелая коммуникация, личностная свобода, открытость педагога, партнерские взаимоотношения.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2010

Прийнята до друку 10.03.2010